

**PASSIVE VOICE IN TURKISH: A PROPOSAL OF A
TASK-BASED MATERIAL WITHIN THE FRAMEWORK
OF COGNITIVE APPROACH**

**Türkçede Edilgen Çatı: Bilişsel Yaklaşım Çerçevesinde
İşe-Dayalı Öğretim Materyali Önerisi**

Ekin ŞEN¹ & Murat ÖZGEN²

Abstract

Modern studies provided us with detailed descriptions of passivization in Turkish; however, they have not been transferred to learning materials of Turkish as a foreign language in a holistic way. The aim of this study is to discuss the properties of the passivization in Turkish as dealt with in modern studies, and to propose a material to learning environments of Turkish as a foreign language, which includes these detailed properties of passivization. In this respect, the research question is whether these properties can be transferred to learning environment in a holistic way. Under this main research question, the answers will be sought to question as to what the properties of passivization in Turkish are, and how they can be transferred to learning environments. The framework has helped shape a material proposal towards how such properties can be transferred. The language level of this material is B1+. Cognitive approach and task-based learning method have been employed in the preparation of this material.

Key Words: *Passivization, Turkish as a foreign language, voice, cognitive approach, task-based learning.*

Özet

Türkçede edilgen çatı özellikleri çağdaş alanyazında ayrıntılı olarak betimlenmiş ancak bu betimlemeler yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ortamlarına bütüncül olarak aktarılmamıştır. Bu çalışmanın amacı Türkçede edilgenliğin özelliklerini alanyazına uygun olarak tartışmak ve bu özelliklerin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ortamlarına aktarılmasına yönelik örnek bir materyal önerisi sunmaktır. Bu bağlamda çalışmanın araştırma sorusu Türkçede edilgen çatıya yönelik betimlemelerin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ortamlarına aktarılıp aktarılamayacağıdır. Bu araştırma sorunun altında edilgenliğin Türkçedeki görünümlerinin neler olduğu ve bu görünümlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ortamlarına nasıl aktarılabilirliği alt araştırma sorularına da yanıt aranacaktır. Elde edilen çerçeve, Türkçede edilgenliğin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ortamlarına nasıl aktarılabilirliğine yönelik bir materyal önerisi taslağı oluşturmuştur. Bu materyal önerisinin dilsel seviyesi B1+ olarak belirlenmiştir. Bu materyalin hazırlanışında Bilişsel Yaklaşım ve buna uygun olarak da işe-dayalı öğrenme modeli kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Edilgenlik, yabancı dil olarak Türkçe, çatı, bilişsel yaklaşım, işe-dayalı öğrenme.*

¹ Doktora öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Dilbilim Bölümü, e-posta:

ekinsen89@gmail.com

² Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü, e-posta:

murat.ozgen@deu.edu.tr

Giriş

Yabancı dil eğitimi, küreselleşme ile beraber çağdaş dünyanın gereksinimlerine karşılık vermek amacını güttüğünden ötürü, oldukça önem kazanmış görünmektedir. Bu süreçten en iyi biçimde yararlanmak adına yapılan bilimsel çalışmalar ise dilbilim ve dil öğretimi alanları içerisinde etkileşimli olarak hızla sürmektedir.

Çalışmanın çıkış noktasını geleneksel dilbilgisi çalışmaları içerisinde betimlendiği biçimiyle Türkçenin yabancı dil olarak eğitimi kitaplarına aktarılan eylem çatısı görünüşlerinin kapsayıcılıktan uzak görünüşleri oluşturur. Öte yandan, çağdaş dilbilim alanyazını ve dilbilgisi kitapları incelendiğinde, eylemlerin çatı özelliklerinin ayrıntılı olarak ele alındığı; çatı türleri ve eylemlerin bu noktada sunduğu görünüşlerin ayrıntılı olarak betimlendiği görülür (Göksel ve Kerslake 2005, Ketrez 2012, Kornfilt 1997, Lewis 1967, Underhill 1976). Bununla beraber, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kitapları incelendiğinde öngözelemler bu dilbilgisi özelliklerinin ilgili bölümlere ayrıntılı olarak bütüncül bir betimleme ile aktarılmadığını göstermektedir. Bu çalışmanın amacı ise bu noktada belirginleşir. Araştırmanın izlediği eylem çatı türlerinden olan edilgenliğin betimlenmesi ve bu betimlemeler ışığında bu özelliklerin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ortamlarına aktarımının sağlanması oluşturur. Bu bağlamda, çalışmanın araştırma sorusu Türkçede edilgen çatıya yönelik betimlemelerin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ortamlarına aktarılıp aktarılamayacağıdır. Bu araştırma sorusu altında edilgenliğin Türkçedeki görünüşlerinin neler olduğu ve bu görünüşlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ortamlarına nasıl aktarılabilceği alt araştırma sorularına da yanıt aranacaktır.

Yöntem

Çalışmada eylem çatılarından edilgen çatının Türkçe görünüşleri betimlenmiştir. Bunun için öncelikle geleneksel dilbilgisi kitaplarındaki edilgenlik tanımları ele alınmış, sonrasında ise edilgenliğin çağdaş betimlemelerde nasıl ele alındığı karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Elde edilen çerçevede, Türkçede edilgenliğin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ortamlarına nasıl aktarılabilceğine yönelik bir materyal önerisi taslağı oluşturmuştur. Bu materyal önerisinin dilsel seviyesi, *İzmir Yabancılar için Türkçe*, *Yeni Hitit Yabancılar için Türkçe*, *İstanbul Yabancılar için Türkçe* ve *Yedi İklim Türkçe* ders kitaplarında edilgen çatının açıklandığı dilsel seviyeye göre belirlenmiştir. Buna göre, edilgen çatı *İzmir Yabancılar için Türkçe* ders kitabında B1, *Yeni Hitit Yabancılar için Türkçe* ders kitabında B1, *İstanbul Yabancılar için Türkçe* ders kitabında B2 ve *Yedi İklim Türkçe* ders kitabında B1 seviyesinde açıklanmaktadır. Materyal önerisinin dilsel seviyesi yukarıda verilen kitaplara uygun olarak B1+ olarak belirlenmiştir. Öğretim materyal önerisinin hazırlanmasında yaklaşım olarak Bilişsel Yaklaşım³, yöntem olarak da İşe-Dayalı Yöntem kullanılacaktır.

Türkçede Çatı: Edilgenlik

Eylem çatısı, Türkçe üzerine hazırlanmış çağdaş dilbilgisi kaynaklarında dört altulama ayrılarak incelenir (Göksel ve Kerslake 2005, Ketrez 2012, Kornfilt 1997, Lewis 1967, Underhill 1976):

³ Bu noktada sözü edilen yaklaşım ve yöntemin neden tercih edildiği ayrıntılı olarak ileriki bölümlerde ele alınacaktır.

- Edilgen çatı,
- Ettirgen çatı,
- Dönüslü çatı,
- İsteş çatı.

Göksel ve Kerslake (2005, s. 131), Türkçede çatı eklerinin bir eylemin geçişlilik durumunu değiştirmek amacıyla kullanıldığına dikkat çeker. Buna göre edilgen, isteş ve dönüslü çatı ekleri eylemi geçişsiz duruma getirirken, ettirgen çatı eki eylemi geçişli duruma getirmektedir. Göksel ve Kerslake (2005), Ketrez (2012) Kornfilt (1997), Lewis (1967) Underhill (1976), Türkçede çatı değişiminin (edilgen, ettirgen, dönüslü ve isteş) soneklerle yapıldığını belirtmektedir. Buna göre eylem köküne ilgili çatı eki getirilir. Ketrez'e (2012, s. 83) göre çatı ekleri arasında da bir aşamalı bir yapı bulunmaktadır. Bir başka deyişle, eylem köküne getirilen çatı ekleri belirli bir sıralamaya göre getirilebilir: bir eylem köküne sıralamaya göre getirilebilecek ilk çatı eki dönüslü ya da isteştir. Bu çatı eki ettirgen tarafından izlenebilir ve en sona edilgen çatı eki getirilebilir.

Ketrez (2012, s. 83), çalışmasında Türkçede eylemlere getirilebilen ekleri aşağıdaki biçimde sıralamıştır:

- (1) Eylem kökü + çatı eki (dönüslü/isteş + ettirgen + edilgen) + olumsuzluk eki + zaman, görünüş, kip + soru₁ + kişi (özne-eylem uyumu) + soru₂

Göksel ve Kerslake (2005), Ketrez (2012) Kornfilt (1997), Lewis (1967) Underhill (1976) Türkçe çatı eklerini şu biçimde sıralamaktadırlar:

- Edilgen çatı ekleri *-(I)n, -I,*
- Ettirgen çatı ekleri *-Dir, -t, -Ar, -Ir, -It,*
- Dönüslü çatı eki *-(I)n*
- İsteş çatı eki *-(I)ş.*

Türkçede Edilgenlik

Gencan'a (2001, s. 367) göre etken çatılı eylemlerde özneler ediciyken, edilgen tümcelerde özneler eylemin anlattığı iş, oluş ve kılıştan etkilenen konumundadır. Özneleri, yapılan işin etkisine uğrayan eylemler edilgen çatılıdır⁴. Gencan (2001, s. 367), Korkmaz (2003, s. 546) ve Banguoğlu (2011, ss. 413-414) ünlülerle ve {-I} ile bitmeyen tüm eylemlerin {-II} eki ile edilgenleştirildiğini belirtir:

- (2) Verildi
- (3) Kesildi
- (4) Yazıldı

⁴ Gencan'ın (2001, s. 367) yaptığı tanıma göre geçişsiz eylem türlerinin altında bulunan *belirtmesiz eylemler* (unaccusative verbs) etken çatıda görünse de iş, oluş ve kılıştan etkilendiği için edilgen biçimle belirtilmelidir. Sözgelimi, "Gemi battı" gibi tümcede 'gemi' birimi, edimi gerçekleştiren birim değil; bundan etkilenen bir birimdir. Aksi olsaydı, işi gerçekleştiren kişiyle eylemi niteleyen 'isteyerek' belirtecimsiyle (*ing. adverbial*) tümcenin düzgün olması gerekirdi: "*Gemi isteyerek battı". Dolayısıyla, anlamsal ölçütlere bağlı kalarak yapılan bu geleneksel tanımlama, kapsamlı bir betimleme sunmaktan uzak bir görünüm sergiler.

Gencan (2001, s. 367), Korkmaz (2003, s. 546) ve Banguoğlu (2011, ss. 413-414), ünlü ses ile biten eylemlerden sonra {-n}, {-l} ile biten eylemlerde sonra {-In} ekinin getirilmesiyle eylemin edilgenleştirildiğini belirtir:

- (5) Başlanıyor
- (6) Bulunsa

Gencan (2001, s. 368) edilgen çatının kullanım özellikleri altında etken tümcedeki gerçek öznenin ve tümce içinde nesne eki olarak tanımadığı *belirtme durumunun* ‘{-(y)I}’ (ing. accusative case) edilgen çatıya dönüştürüldüğünde düştüğüne dikkat çekmektedir:

- (7) Orhan kalemı kırdı.
- (8) Kalem kırıldı.

Gencan’a (2001, s. 368) göre geçişsiz edilgen eylemlerin tümcelerinde özne bulunmaz ve bu eylemlerin ancak üçüncü tekil kişileri kullanılır. Bunları tek kişili eylemler saymak gerekir:

- (9) Doğru söze kızılmaz.
- (10) Burada birkaç gün oturuldu.

Gencan (2001, s. 368) edilgen çatının bir başka kullanım özelliği olarak öznenin bilinmemesi ya da söylenmek istenmemesi durumunda edilgen çatılı eylemlerin kullanıldığını belirtir. Gerekli durumlarda da edilgen eylemin gerçek öznesi (tümcenin öznesi olarak değil) “tarafından, dolayısıyla, etkisiyle...” gibi sözcüklerle tümceye girer.

- (11) Çalığışu Reşat Nuri Güntekin tarafından yazılmıştır.

Bunun yanı sıra edilgen eylemin gerçek öznesi {-CA} ekini alarak tümceye girebilir (Gencan, 2001, s. 369):

- (12) Anayasa milletçe kabul edildi.

Korkmaz’a (2003, s. 547) göre edilgen çatı ekleri, geçişli eylemleri geçişsiz biçime getirir ve eylem, etken çatıdaki özne ve nesneyi almaz. Bu nedenle edilgen çatı öznesi belli olmayan, eylemin bildirdiği işin kimin tarafından yapıldığı bilinmeyen ya da söylenmeyen çatıdır. Etken çatıdaki eylemin nesnesi, edilgen çatıda özne konumuna taşınır:

- (13) Resim sergisi gezildi.

Korkmaz (2003, ss. 547-548) bu özneleri (örnek 13’te *resim sergisi*) sözde özne ya da gramerce özne olarak tanımlayanlara karşı çıkmakta ve bunu edilgen tümcenin olağan öznesi olarak tanımlamaktadır.

Banguoğlu’na⁵ (2011, s. 413) göre tümcedeki özne eylemden etkilenme durumunda ise eylem edilgen çatı biçim birimini alıp edilgen çatıya geçer.

- (14) Sen başka bir işe veriliyorsun.

⁵ Tahsin Banguoğlu, eylem çatısını görünüş terimiyle vermektedir. Örn. Edilgen görünüş, ettirgen görünüş vb.

Burada kişi bilinen ya da bilinmeyen bir başka kişinin aracılığıyla yalnız eylemin etkisine uğramaktadır. Banguoğlu bu başka kişinin tümce içinde verilebileceğini de belirtmektedir:

(15) Sen (yetkililerce) başka bir işe veriliyorsun.

Banguoğlu (2011, s. 413) burada görülen “sen” sözcüğünün dilbilgisel özne olduğunu, eylemin edicisinin ise mantıkça özne olduğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra gerçekleştirilen eylemin mantıkça öznesi çoğu zaman bilinmediği, açıklanmak istenmediği için ya da biçem değişikliği için söylenmeyebilir.

Ketrez (2012, s. 146), edilgen çatının eylem köküne getirilen sonekler ile yapıldığını, bu edilgen biçimbirimlerinin ise eylem köküne getirildiğini, edilgen çatı ekinden sonra da diğer *eylem eklerin* (ing. verbal suffixes) getirildiğini belirtmektedir.

(16) Ara-n-ma-dı-m

Göksel ve Kerslake (2005, s. 134), Ketrez (2012, s. 146), Lewis (1967, s. 149), Underhill (1976, ss. 331-332)'e göre eylemin son sesi ünlü bir ses ise edilgen çatı için bir {-n} (ara-n-, oku-n-), eylemin son sesi /-l/ ise {-In} eki (kal-m-, gel-in-) ve diğer eylemlere de {-Il} biçimbirimi getirilerek (bak-ıl-, sor-ul-) edilgenleştirilir.

Çalışmalarında edilgen yapıları inceleyen Göksel ve Kerslake (2005, s. 134) de geçişli bir eylemin edilgen biçime getirilmesindeki amacın nesnenin konulaştırılması ve eylemin edicisinin *baskılanması* (ing. suppressing) olduğunu belirtmektedir. Geçişli bir eylemde, etkilenen nesne edilgen tümcede özne konumuna taşınır.

İngilizcede yalnızca geçişli eylemlerin edilgenleştirilebileceğini belirten Ketrez (2012, s. 146), Türkçede hem geçişli hem de geçişsiz eylemlerin edilgen çatıya dönüştürülebileceğine dikkat çekmektedir. Göksel ve Kerslake (2005, s. 136), Ketrez (2012, s. 146), Underhill (1976, s. 334) geçişsiz eylemlerin edilgen biçimleri için kişisiz edilgen kullanılabileceğini, bu durumda eylemin edicisinin bilinmediğini ya da herkes olabileceğini belirtir. Bu tür yapılarda eylemin bildirdiği işi yerine getiren bir kişi ya da kişi grubundan söz edilemez, bu nedenle bu türden tümcelerde edici bulunmaz (Göksel ve Kerslake, 2005, s. 136).

(17) Bu parkta koşulur.

Ketrez (2012, s. 146)'e göre herkesin gerçekleştirebileceği genel durumlardan söz edildiğinde edilgen kullanılır:

(18) Yazın denize girilir.

(19) Kışın kardan adam yapılır.

Bunun yanında tabelalarda ve komut verirken de edilgen yapı kullanılır (Ketrez, 2012, s. 146):

(20) Sigara içilmez.

(21) Park yapılmaz.

Edilgen genel olarak eylemin edicisinin herkes olabileceği yönergelerde ve tariflerde kullanılır (Ketrez, 2012, s. 147):

(22) Tencere fırına koy-ul-ur.

(23) Kısık ateşte pişir-il-ir.

Lewis (1967, s. 150)'e göre *de-* gibi bazı eylemlerde iki kez edilgen çekimi gerçekleşir:

(24) De- > de-n-il-

Yine *anla-* eylemi de edilgen çatıda kuraldışı bir çekimlenme göstermektedir (Lewis, 1967, s. 150):

(25) Anla- > anla-ş-il-

Kornfilt (1997, s. 323) de, edilgen çatılı yapıları kişili edilgen ve kişisiz edilgen olmak üzere iki ulama ayırmaktadır. Kişili ve kişisiz edilgen yapısının özellikleri Kornfilt'e göre şu biçimdedir. Etken tümcenin *belirtili nesnesi* (*ing.* direct object) edilgen tümcenin öznesi konumuna taşınır. Bu durum Türkçedeki edilgen tümcelerde görülen en üretken kalıptır.

(26) Ali camı kırdı.

(27) Cam Ali tarafından kırıldı.

Örnek (26)'da görülen tümce etken bir tümcedir. Örnek (7) ise edilgen bir tümcedir ve etken tümcede belirtme durumuyla kodlanmış nesne edilgen tümcede *yalın* (*ing.* nominative) gösterimle özne konumuna taşınmıştır. Tümcenin edicisi ise *tarafından* ile kurulan ilgeç öbeği aracılığıyla verilmiştir. Kornfilt (1997, s. 323), edilgen tümcede edicinin bu biçimde ilgeç öbeği ile verilmesinin seçimlik olduğunu belirtmektedir. (26) numaralı etken tümcenin (27) numaralı edilgen biçime dönüştürülmesinde etken tümcedeki belirtme durumuyla kodlanmış nesnenin belirtme durumu silinir, nesne konumundaki öge özne konumuna taşınırken tamamen silinmez ve o konumda bir kopyasını bırakır. Ancak iç öbektaki bu kopya sesletilmez. Bu açıklamayı örnekleylim:

(28) a. Ali [cam-ı kırdı]

b. ~~Ali~~ [cam-ı kırdı]

c. Cam-O [<cam-ı>] kırıldı

d. Cam-O Ali tarafından [<cam-ı] kırıldı.

Etken tümcenin *dolaylı nesnesi* (*ing.* indirect object) edilgen tümcede yine yüklendiği durum ekini taşıyarak kalır. Etken yapı edilgen yapıya dönüştürüldüğünde, etken tümcenin dolaylı nesnesi edilgen yapıda özne konumuna geçmez (Kornfilt, 1997, s. 324).

(29) Hasan derslere başladı.

(30) Derslere başlandı.

Kornfilt (1997, s. 324)'in de belirttiği gibi, (29) numaralı örnekte *yönelme durumu* '{-(y)A}' (*ing.* dative case) yüklenmiş olan ad, öznenin iki temel özelliğinden yoksundur. Bunlardan birincisi öznenin *yalın durumda* (*ing.* nominative case) olması ve "başlandı" eylemiyle olan sayı ve kişi bakımından uyumsuzluğudur. Bu nedenle, Kornfilt bu tür edilgen tümceleri kişisiz edilgen olarak adlandırmaktadır.

Kişisiz edilgen yapısı etken çatıdan oluşturulabilir. Buna karşın, dolaysız nesnenin belirtme durumuyla kodlanmamış olması gerekir (Kornfilt, 1997, s. 324).

(31) Hasan dün bütün gün kitap okudu.

(32) Dün bütün gün kitap okundu.

(32) numaralı örnekte de görüldüğü gibi dolaysız nesne etken tümcedeki biçimiyle edilgen tümceye aktarılmaktadır ve tümcenin özne konumunda açık bir kurucusu bulunmamaktadır.

Kişisiz edilgenler, dolaylı nesne yanulamlayan eylemlerden kurulabilir (Kornfilt, 1997, s. 325).

- (33) Komşularımız adaya gittiler.
(34) Adaya gidildi.

Etken çatıda bulunan yönelme, *çıkma* ‘{-DAn}’ (*ing.* ablative) durum eki alan diğer nesnelere de kişisiz edilgen kurulabilir (Kornfilt, 1997, s. 325).

- (35) Hasan bu genç ata binemedi
(36) Bu genç ata binilemedi.
(37) Öğrenciler binadan çıkamadılar.
(38) Binadan çıkamadı.

Kornfilt’e (1997, ss. 325-326) göre herhangi bir nesne almayan eylemlerle de edilgen yapılar kurulabilir.

- (39) Turistler adada her akşam yüzer.
(40) Adada her akşam yüzülür.

Kornfilt’e (1997, s. 328) göre geçişli bir eylem bir üyesi silinerek geçişsiz eyleme dönüştürülebilir. Bunun için etken çatıdaki eyleme bir sonek getirilir ve belirtme durumu yüklenmiş ögenin belirtme durumu da silinir.

- (41) Hasan kapıyı kapadı.
(42) Kapı kapandı.

Edilgen Çatıda Edici

Ketrez (2012, s. 151) ve Underhill (1976, s. 333), edilgen tümcedeki edicinin Türkçede *tarafından* ile verildiğini, ancak bu yapının yalnızca resmi konuşma ve yazışmalarda kullanıldığını, günlük konuşmada kullanılmadığını belirtmektedir:

- (43) Misafir kral havaalanında Cumhurbaşkanı tarafından karşılandı.

Ketrez (2012, s. 151) ve Underhill (1976, s. 333) bunun yanısıra edilgen tümcenin edicisinin {-CA} biçimbirimi ile de verilebileceğini, bu biçimbirimin edicinin genel olarak bir kurum ya da otorite olduğu durumlarda kullanıldığını belirtmektedir:

- (44) Ayaklanma güvenlik kuvvetlerince bastırıldı.

Edilgen tümce kurulumunun nedenlerinden birinin ediciyi örtükleştirme, arka plana atma olmasına karşın edilgen tümcede ediciyi belirtmek olasıdır. Bunun için *tarafından* ile kurulan bir ilgeç öbeği ya da {-CA} biçimbirimiyle kurulmuş bir belirteç öbeği kullanılabilir (Göksel ve Kerslake, 2005, ss. 134-135; Kornfilt, 1997, s. 326). Kornfilt (1997, s. 326), edilgen yapılarda genellikle edicinin kodlanmadığını da belirtmektedir. Göksel ve Kerslake (2005, s. 135), *tarafından* ve {-CA} kullanımının genellikle canlı ediciler için gerçekleştiğini, cansız ediciler için genellikle *çıkma* ya da *bulunma/kalma* durum ‘{-DA}’ (*ing.* locative case) eklerinin kullanıldığını belirtmektedir.

- (45) Ayışığı keteni parçalamış.
- (46) Keten ayışığından / ayışığında parçalanmış.
- (47) Fırtına bütün evleri yıktı.
- (48) Fırtınada bütün evler yıkıldı.

Edilgen Çatıda Durum Ekleri

Lewis (1967), Underhill (1976), Kornfilt (1997), Göksel ve Kerslake (2005) ve Ketrez (2012) benzer biçimde etken çatıdaki eylemin nesnesi belirtme durumu ile işaretlenmişse, durum belirticinin düşürüldüğünü ve nesnenin de edilgen eylemin öznesi konumuna taşındığını belirtir:

- (49) Sekreter mektup yazdı.
- (50) Mektup yazıldı.

Yönelme, bulunma/kalma ya da çıkma durumu yüklenmiş ad öbekleri nesne konumundaysa, durum belirtici değişmez, bir başka deyişle silinmez:

- (51) Turistler Kapadokya'ya gitmekten vazgeçti.
- (52) Kapadokya'ya gitmekten vazgeçildi.
- (53) Turistler Bodrum'a gidecekler.
- (54) Bodrum'a gidilecek.
- (55) Turistler müzenin önünde buluşacaklar.
- (56) Müzenin önünde buluşulacak.

Edilgen çatıda durum ekleriyle ilgili açıklamalarda belirtme durumu yüklenmiş bir öbeğin durum ekinin edilgen tümcede yalın duruma geçirildiği, diğer durum eklerinin (yönelme, bulunma/kalma ve çıkma) etken tümcedeki biçimde kaldığı belirtilmektedir. Ancak bu açıklamalarda belirtme durum ekinin neden değiştirildiği ve diğer durum eklerinin neden herhangi bir değişime uğramadığına dair bir açıklama getirilmemektedir. Uzun (2000, ss. 196-199), edilgen çatıda durum ekleriyle ilgili bu değişimi *yapısal durum* (ing. structural case) ve *içsel durum* (ing. inherent case) bağlamında açıklamaktadır. Uzun (2000, s. 199), yönelme, bulunma/kalma ve çıkma durumlarının Türkçede hiçbir yapısal bağlamda durumlarının ve rollerinin değişmediğini belirtmektedir. Buna karşın, belirtme durumu yüklenen bir ad edilgen çatı eki gibi bir ek aldığında belirtme durumunu yüklenmez ve yalın durum yüklenerek tümcedeki özne konumuna taşınır. Uzun (2000, s. 199) buradan hareketle rol yüklenmeden bağımsız olan durumlar ile rol yüklenmeden mutlak olarak bağımsız olmayan durumların bulunduğunu belirtir. Rol yüklenmeden bağımsız olan durumlar (bir başka deyişle, yapısal durum) yalnızca yapısal ilişkilerden etkilenecek yüklenir. Buna karşın, derin yapıda yüklenen durum ve rolleri herhangi bir dönüşümden (burada, etken > edilgen) etkilenmeyen rol yüklenmeden mutlak olarak bağımsız olmayan yapılar içsel durumlardır. Uzun (2000, s. 199)'un da belirttiği gibi yönelme, çıkma ve bulunma/kalma durumları içsel durumken, tamlayan, belirtme ve yalın durum yapısal durumlardır. Bunun için aşağıdaki örnekler incelenebilir:

- (57) Ali kitabı okudu.
- (58) Kitap (Ali tarafından) okundu.
- (59) *Kitabı (Ali tarafından) okundu.
- (60) Polis eve girdi.
- (61) Eve (polis tarafından) girildi.

(57) ve (58) numaralı örneklerde de görüldüğü gibi etken tümcede belirtme durumunu yüklenmiş sözcük, edilgen tümcede özne konumuna taşınmış ve belirtme durumu yalın duruma dönüştürülmüştür. (59) numaralı tümcede belirtme durumu silinmeden edilgen tümcenin öznesi konumuna taşınan sözcük dilbilgisidışı bir yapı oluşturmaktadır. Bu da Uzun'un (2000: ss. 196-199) belirttiği yapısal durumu destekler bir görünüm sergilemektedir. Buna koşut olarak (60) ve (61) numaralı örneklerde etken tümcede yönelme durumunu yüklenen sözcük tümcenin edilgenleştirilmesi sonrasında yine yönelme durumu yüklenmiş olarak kalmaktadır. Bu da bu durumun içsel durum özelliğini kanıtlar niteliktedir.

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde de söz edildiği gibi Kornfilt (1997, s. 324) etken yapının edilgen yapıya dönüştürüldüğünde etken tümcenin dolaylı nesnesinin edilgen yapıda özne konumuna geçmediğini belirtmektedir. Bilindiği üzere Türkçede -(y)An ortacı özne konumundaki birimlere getirilen bir ortaç türüdür. Bir başka deyişle, -(y)An ortacı özne ortacı özelliği gösterir.

- (62) a. Çocuklar otobüsten indiler.
b. <Çocuklar> otobüsten inen çocuklar
c. *Çocuklar <otobüsten> inen otobüsten

(62a) numaralı tümce incelendiğinde "in-" eylem öbeği tümcede yüklem konumundayken "çocuklar" öbeği tümcenin öznesi, "otobüsten" öbeği ise tümcenin dolaylı nesnesi konumundadır. Buna göre tümceye getirilen -(y)An ortacı (62b) numaralı tümcede görüldüğü gibi tümcenin öznesi konumundaki öbeğe etkileşime girer. Bu bağlamda (62c) numaralı tümcede -(y)An ortacı nesne konumundaki öbeğe kurduğunda ortaya dilbilgisidışı bir yapı çıkar. Bu sınıma, Kornfilt'in edilgenlikle ilgili vermiş olduğu açıklama üzerinde uygulandığında aşağıdaki gibi örnekler ortaya çıkar:

- (63) a. Çocuklar otobüsten indiler.
b. Otobüsten inildi.
c. <Otobüsten> inilen otobüs

(63a) numaralı tümce etken bir tümceyken (63b) numarada bu tümce edilgenleştirilmiş ve etken tümcenin edicisi olan "çocuklar" öbeği silinmiştir. (63b) numaralı tümcedeki eylem (63c) numaralı tümcede -(y)An özne ortacıyla "otobüs" öbeğine bağlanmış ve ortaya "inilen otobüs" biçiminde bir öbeğe çıkmıştır. Bu bağlamda, (63c)'de Kornfilt'in açıklamalarına karşıt olarak dolaylı nesnenin edilgenleşme sürecinde, -(y)An özne ortacıyla kurgulanabilmesi, bu kurucunun (63b)'de özne konumunda olduğunu sezdirir.

Ara Sonuç

Geleneksel ve çağdaş alanyazın Türkçede edilgenlik bağlamında incelendiğinde edilgenliğin 4 altulama ayrılmış çatı ekinden biri olduğu görülmektedir. Eylemlere getirilen çatı eklerinin eylemin geçişlilik durumunu değiştirdiği ve etken bir eylemin edilgen çatıda geçişsiz biçimine geçtiği gözlemlenmektedir. Türkçede edilgen çatı ekleri üç farklı biçimde olabilmektedir. Bunlar ünlü ses ile biten bir eyleme getirilen {-n}, /-l/ sesi ile biten bir eyleme getirilen {-In} ve bunlar dışında kalan eylemlere getirilen {-Il} ekleridir. Türkçede etken durumda geçişli ya da geçişsiz olan eylemler edilgenleştirilebilir. Bu eylemlerden geçişli durumdaki eylemler edilgenleştirildiğinde kişili edilgen (edicisi belli), geçişsiz durumdaki eylemler edilgenleştirildiğinde kişisiz edilgen (edicisi belli değil ya da herkesin edici olabileceği durumlar) olur. Türkçe edilgen tümcelerde edici *tarafından* sözcüğü ile kurulan ilgeç öbeğiyle ya da {-CA} biçimiriyle kurulan belirteç öbeği ile

verilebilir. Bu türden yapılarla verilen ediciler genelde [+canlı] özelliği taşıırken [-canlı] özelliği taşıyan ediciler çıkma ya da bulunma/kalma durum ekleriyle kurulan ad öbekleriyle verilir. Edilgen çatıdaki tümcelerde durum eklerine bakıldığında etken tümcedeki bulunma/kalma, yönelme ve çıkma durumlarının edilgen çatıda aynı biçimiyle kaldığı, etken çatıda belirtme durumu yüklenmiş nesnelere edilgen çatıda belirtme durumunun yalın durumla değiştirildiği gözlemlenmektedir. Bunların yanında, alanyazına karşıt olarak etken tümcenin dolaylı nesnesinin edilgenleşme sürecinde özne konumuna taşındığı da görülmüştür. Edilgenlik üzerine kurgulanacak olan dilbilgisi öğretim önerisinin yukarıda sözü edilen betimlemeleri kapsamlı olarak içermesi gerekmektedir.

Bilişsel Yaklaşım

Oluşturulacak materyalde kullanılacak olan yaklaşım ve yöntemlerden kısaca söz edelim. Öncelikle, materyal hazırlanırken bilişsel yaklaşımın seçilmiş olmasının tek temel nedeni bulunur. Fotos, dil öğretiminde iletişimsel yaklaşımın yerini reddetmemekle birlikte yeterli düzeyde iletişimsel bir yaklaşım geliştirebilmek için öğrencinin hedef dile ilişkin dilbilgisi, sesletim vb. kurallara yeterli düzeyde hakim olması gerektiğini belirtmiştir (aktaran: Özgen, 2008, s. 37).

Bilişsel Yaklaşım, Chomsky'nin dile bilişsel bir bakış açısı kazandırması ve bunun dil edinimi ve dil öğretimine uyarlanmasıyla gündeme gelmiştir. Chomsky ve özellikle de Piaget'in bilişsel yaklaşımları anadili edinimine yönelik olsa da zamanla bu yaklaşım yabancı dil öğretiminde de kullanılmaya başlamıştır.

Chomsky'e göre dil öğrenimi bir alışkanlık ve koşullanma olayı değil, yaratıcı bir süreçtir. Kişinin dışındaki tepkilerden çok akılcı, zihinsel etkinliğini yansıtır (aktaran: Demirel, 2012, s. 45). Buna göre Bilişsel Öğrenme Kuramı ikinci dil öğrenirken dil kurallarının açıkça öğretimi destekler ve dilin karmaşık, kurala dayalı sistemi üzerinde çalışılması gerekliliğini vurgular (aktaran: Deneme, 2015, s. 83). Carroll, öğrencilerin dili üretmeden önce dil kurallarını öğrenmesi gerektiğine dikkat çekerek öğrencilerin dil kurallarını anlamasına bu kuralları uygulamaya koymasından daha fazla önem vermektedir. Bunun nedeni öğrencinin dil kuralları üzerinde yeterli derecede bilişsel kontrole sahip olmasıyla uygun dil kullanımını da otomatik olarak geliştireceği düşüncesidir (aktaran: Deneme, 2015, ss. 83-84).

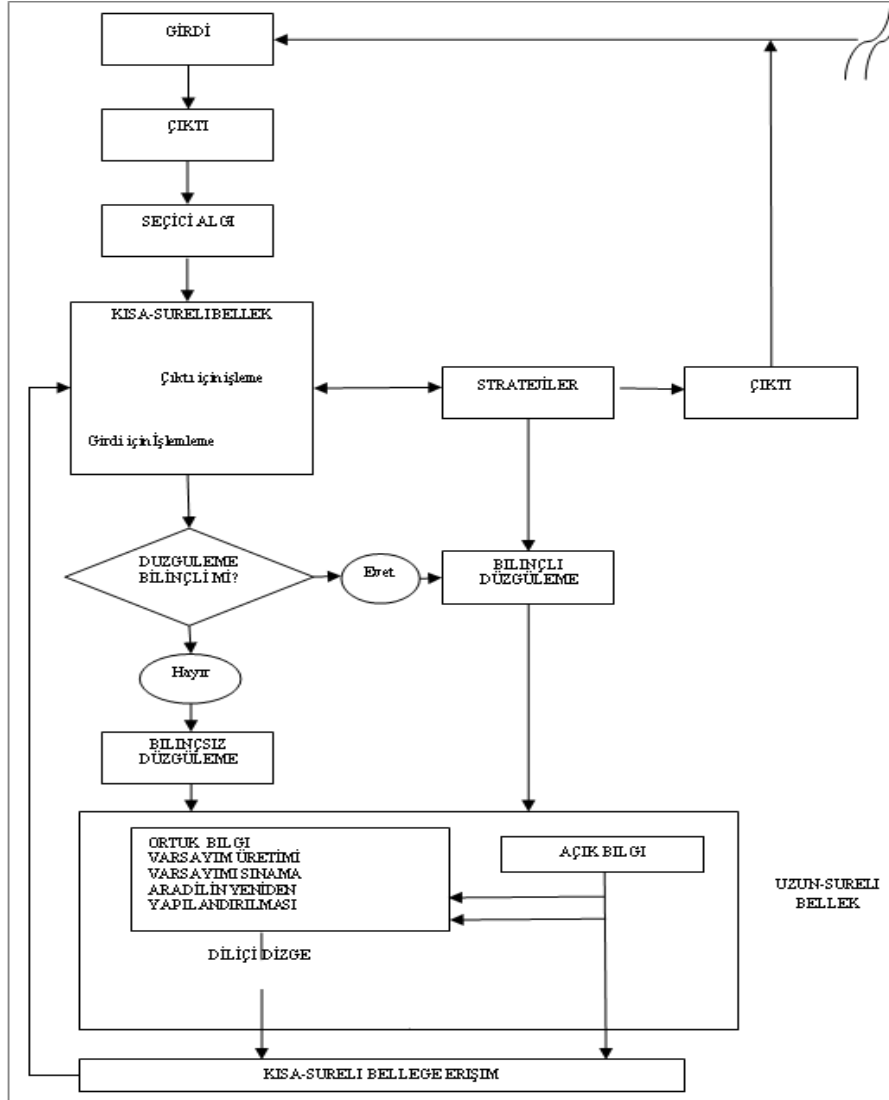
Bilişsel yaklaşımın amacı öğrencilerin öğrendikleri dili hedef dili konuşan anadili konuşucularına benzer bir biçimde geliştirmektir. Öğrencilere belirli tümce kalıpları öğretmektense öğrencilerin yeni tümceleri kendileri üretebilmeleri beklenir (Gül, 2013, s. 107). Bir başka deyişle öğrencilerden anadilinde olduğu gibi belirli sayıda kural ile yeni ve sınırsız sayıda tümce üretebilmeleri beklenmektedir.

Chomsky'nin dilbilim kuramlarından etkilenen ve dil öğretimine de uyarlanan bilişsel yaklaşımın Celce-Murcia tarafından bir araya getirilen temel ilkeleri aşağıdaki gibidir (aktaran: Deneme, 2015, s. 84):

- Dil öğretimi alışkanlık oluşturma değil kural edinme olarak görülür.
- Eğitim genellikle bireyseldir, öğrenci kendi öğrenme sürecinden sorumludur.
- Dilbilgisi öğretilmelidir ancak tüm dengeli ya da tümevarımlı olarak öğretilmelidir.
- Sesletim önemsizdir, mükemmellik gerçek dışı ve erişilmezdir.
- Okuma ve yazma, dinleme ve konuşma kadar önemlidir.

- Sözcük öğretimi özellikle orta ve ileri düzeylerde önemlidir.
- Hatalar, öğrenme sürecinde yapısal bir işlevi olması bakımından kaçınılmazdır.
- Öğretmenin hedef dilde yeterliliğinin iyi olması ve aynı zamanda hedef dili çözümüleme yeteneğine sahip olması beklenir.

Gül'ün (2013, s. 107) de belirttiği gibi bilişsel yaklaşımda insan beyninin görsel, işitsel, simgesel, anlamsal, kısa süreli ve uzun süreli gibi çeşitli bellekleri vardır. Dışarıdan alınan bilgi duyu organları aracılığıyla bu belleklere iletilir ve bu belleklerde aşamalı olarak işlenir. Buna koşut olarak Özgen (2008, s. 38) de bilişsel yaklaşımda öğrenmenin bilgiyi adım adım işlemleyerek zihinde yer almasıyla gerçekleştiğini belirtir. Bu bilgiler ışığında Fotos bilişsel yaklaşımla oluşturulmuş bir ders tasarısını şu biçimde vermektedir (*aktaran*: Özgen, 2008, s. 40):

Şekil 1: Bilişsel Yaklaşımla Oluşturulmuş Bir Ders Tasarımı

İşe Dayalı Öğrenme Modeli

İşe dayalı öğrenme modeli iletişimsel edinci temel olarak oluşturulmuş bir model olduğu için bilişsel yaklaşımın bakış açısını da yansıtmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada da bilişsel yaklaşımla işe dayalı öğrenme modelinin etkileşimi sonucu oluşturulabilecek bir ders malzemesi önerisinin verimli olacağı düşünülmektedir.

Willis ve Willis (2007), işe dayalı öğrenme modelinin dil öğrencilerine doğal ve özgün dil kullanım olanakları sunduğunu belirtir (aktaran: Özgen, 2008, s. 39). Larsen Freeman ve Anderson'un (2014, s. 196) belirttiği gibi öğrenciler önceden belirlenen işi başarmak için dile gereksinim duyarlar ve böylece de gereksinim duydukları dili edinirler. Bu durumda iş kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Skehan, işi anlamı olan etkinlikler; gerçek hayattan alınmış dil kullanımları olarak tanımlar (aktaran: Özgen, 2008, s. 39). Bir başka deyişle, işler anlamlıdır, işler sınıf ortamında ancak gerçek hayatta karşılaşılabilecek çeşitli durumlarla ilgilidir ve öğrenciler verilen işleri yerine getirmek için iletişime geçmek durumundadır. Bu bağlamda, Larsen Freeman ve Anderson (2014, s. 203) dilin işe dayalı öğrenme modelinde uygulama ve iletişime geçme aracı olarak görüldüğünü vurgular. Başka bir deyişle işe dayalı öğrenme modelinde dilin anlam boyutu vurgulanır. Prabhu, işi öğrencilerin bir süreç içerisinde verilen bilgilerle bir sonuca ulaşmaları, öğreticilerin de bu süreci kontrol etmeleri ve düzenlemeleri için gereken etkinlikleri sunması biçiminde tanımlar (aktaran: Kırkgöz, 2015, s.233). Öğrencinin verilen bilgilerle sonuca ulaşması hedeflenirken sorgulama, çıkarım yapma, karşılaştırma vb. süreçleri de kullanması, başka bir deyişle bilişsel süreçleri kullanması da amaçlanmaktadır. Larsen Freeman ve Anderson'un (2014, s. 195) açıklamalarına göre işe dayalı bir öğretim modelinde öğrencilere sözelimi bir seyahat planı yaptırılabilir. Bir grup içinde çalışan öğrencilere bir tren seyahati için en doğru rota üzerinde karar vermeleriyle ve bu seyahatin en kısa sürede gerçekleştirilmesi gerektiği bilgisiyle ilgili bir hedef verilebilir. Öğrenciler işi gerçekleştirmeye çalışırken diğer grup üyeleriyle iletişime geçerek kendi düşüncelerini açıklamaya ve birbirlerini anlamaya çalışmaya çalışmak durumunda kalırlar. Bu biçimde doğru anlayıp anlamadıklarını kontrol etmek ve anlaşılır olmaya çalışmak zorunda kalırlar.

İşe dayalı öğrenme modelinin yukarıda genel olarak açıklanan özellikleri Skehan tarafından buna uygun hazırlanan ders etkinliklerinin içeriği şu biçimde sıralanmaktadır (aktaran: Ak Başoğlu, Karagöz ve Oryaşın, 2016, s. 375):

- Anlam önceliklidir.
- İletişimsel sorunlar çözülür.
- Karşılaştırılabilir gerçek yaşam durumlarını içeren ilişki biçimleri vardır.
- İş tamamlamak önceliklidir.
- İş, edinilen çıktı/ürün bakımından değerlendirilir.

Özgen'in (2008, s. 41) de belirttiği gibi verilen 1 numaraları şemaya uygun olarak hazırlanabilecek bir ders izleği toplam dokuz adımdan oluşturulabilir. Bu adımlar duyuşsal algı, seçici algı, kısa-sürelî bellek, uzun-sürelî belleğe düzğüleme, uzun-sürelî bellekte depolama, varsayım oluşturma ve sınamama, uzun-sürelî belleğe erişim, üretim stratejileri ve çıktı, dönüt alma biçiminde sıralanmaktadır. Bu adımlar ve bu adımlara ilişkin bilgiler de aşağıdaki gibidir:

1. Adım - Duyuşsal Algı
(*Sensory Reception*)

İşitsel ve görsel girdi alınır.

2. Adım - Seçici Algı
(*Selective Perception*)

Öğrenci dikkatini toplar ve bilinçli bir şekilde konuya odaklanır.

3. Adım - Kısa-Sürelî Bellek
(*Short-term Memory*)

Öğrenci odaklandığı konudan aldığı bilgileri düzenli bir biçimde kısa-sürelî belleğe aktarır. Bu bilgileri toplarken inceleme, sorgulama ve tekrar etme gibi yöntemlerden yararlanır.

- 4. Adım - Uzun-Sürelî Belleğe Düzgüleme**
(*Encoding Into Long-term Memory*)
- Öğrenci iki tür düzgüleme süreci kullanabilir. İlki, dikkat, strateji kullanımı ve çaba gerektirir ve bilinçlidir. İkinci süreç ise bilinçsizdir ve çocuğun anadil edinimi sürecine benzer bir süreçtir.
- 5. Adım - Uzun-Sürelî Bellek Depolama**
(*Storage in Long-term Memory*)
- Açık ve örtük bilgilerin depolanıp saklandığı süreçtir. Öğrenci burada her iki tür bilgiyi de saklayabilir.
- 6. Adım - Varsayım Oluşturma ve Sınama**
(*Hypothesis Generation and Testing*)
- Öğrenci, işlemlenmiş girdideki dilsel özellikleri farkeder. Daha sonra varolan bilgisi ile bu bilgiyi ya da aradilini karşılaştırır. Son olarak, öğrenci, yeni bilgileri ve varolan bilgileri doğrultusunda yeni varsayım oluşturur.
- 7. Adım - Uzun-Sürelî Belleğe Erişim**
(*Retrieval From Long-term Memory*)
- Paralel işleme süreci zihindeki bilgileri çağrıştıran yönlendiriciler olduğunu söylemektedir. Bu yönlendiriciler sayesinde öğrenci gerektiğinde depoladığı bilgilere ulaşabilmektedir.
- 8. Adım - Üretim Stratejileri ve Çıktı**
(*Production Strategies and Output*)
- Öğrencilerin bu süreç içerisinde doğru biçimi üretmeleri beklenmez; sadece ürettiklerinin farkına varmaları sağlanır. Dolayısıyla, iş edimi sırasında kolaylaştırma ya da düzeltme yapmaya gerek yoktur.
- 9. Adım - Dönüt**
(*Feedback*)
- Dönüt alma/verme, varsayım sınama ve örtük dilsel bilginin geliştirilmesi açısından çok önemlidir. Varsayım iki şekilde sınanır. Öğrenci ya algısal açıdan girdiyi aradille karşılaştırır ya da üretimsel açıdan çıktılar oluşturarak çevresinden aldığı dönütleri değerlendirir.

Uygulama

Çalışmanın bu bölümünde yukarıda verilen Bilişsel Yaklaşımına uygun işe dayalı öğrenmeye ve yabancılara Türkçe öğretiminde edilgenliğin öğretimine yönelik olası örnek materyaller sunulacaktır.

I. Girdi

Bilişsel yaklaşımın başlangıç basamağı olan girdi bölümünde öğrenciye öncelikle okuma yoluyla bir girdi sunulmaktadır. Aşağıda sunulan girdide ve bu girdi üzerinden hazırlanan sorularda edilgen yapının öğretimi ve kullanımını sezdirmek amaçlanmıştır. Etkinliğin ilk basamağında (A) öğrenci yeni bilgiyle ilk defa karşılaşmaktadır.

A. Aşağıdaki metni okuyun.

Gizem bir firmada müdürdür ve Gonca onun sekreteridir. Gizem bir sabah ofisine gelir, masasındaki rapora bakar ve hemen sekreterini çağırır, ona emrettiği işlerle ilgili sorular sorar.

- Gizem : Gonca hemen buraya gel!
- Gonca : Hemen geliyorum Gizem Hanım.
- Gizem : Dün bazı görevler verdim, ama şimdi raporlara bakıyorum, bazı işler yapılmamış. Bu işleri takip etmek için sen görevlendirildin. Neden her şey tam olarak yapılmadı?
- Gonca : Hepsi yapıldı Gizem Hanım. Ben verdiğiniz görevleri dağıttım. Arkadaşlar, verdiğiniz görevleri yapınca bana getirdiler, ben de hepsini bir rapora yazıp sizin masanıza koydum.
- Gizem :Demek hepsini rapora yazıp buraya koydun. Gel beraber kontrol edelim. Gelecek haftanın programı Tutku Bey tarafından hazırlanmış, gerekli mallar Çiğdem Hanım tarafından alınmış, gelen malların listesi Ata Bey tarafından hazırlanmış, fiyat etiketleri Turan bey tarafından yazılmış. Güzel. Peki, İzmir Fuarı için izin listeleri, uçak biletleri ve otel rezervasyonları neden raporda yok? Bunlar neden hazırlanmadı Gonca?
- Gonca : Şey, efendim, onları benim hazırlamam lazımdı. Ama diğer işlerle uğraştığım için unutmuşum.
- Gizem : Hangi işlerle uğraşıyordun? Yine arkadaşlarınla sohbet ediyordun değil mi? Sana daha önce de söyledim, burası bir işyeri, işlerini iyi yapmazsan cezalandırılırsın.
- Gonca : Çok özür dilerim Gizem Hanım, istediğiniz raporu hemen düzeltip getiriyorum...

Aşağıdaki bölümde öğrencilere girdiye yönelik anlam soruları sorulmuş, öğrencilerin dilbilgisi yapısından önce anlama yönelmeleri amaçlanmıştır. Bu aşamada henüz yapıya odaklanma sağlanmamıştır.

B. Aşağıdaki soruları metne göre yanıtlayın.

1. Gizem, Gonca'ya neden yanına çağırıyor?

2. Gonca, Gizem gelmeden önce ne yapmış?

3. Gonca neyi unutmuş?

4. Gizem, Gonca'ya neden kızıyor?

II. Seçici Algı

Bu basamakta öğrencilere seçici algılarını kullanmalarına yönelik bir iş verilmiştir. B1-B2 dil seviyesindeki bir öğrencinin metinde edilgen yapı dışındaki yapıları bildiği önvaryılmaktadır. Bu bağlamda bu basamakta öğrenci metinde geçen ve bilmediği yapıları belirleyerek verilen kutucuğa yazacaktır. Bu sayede öğrenci ilgili konuya dikkatini yoğunlaştıracaktır.

- C. Okuduğunuz metinde eylemlerin altını çizin ve bilmediğiniz eylem yapılarını not edin.

.....
.....
.....
.....
.....

III. Seçici Algı / Bilinçli Düzgüleme

Bu basamakta öğrenci seçici algısını kullanarak bulduğu eylemleri eklerine ayırıyor. Bu basamak bilinçli düzgülemeye geçiş basamağını oluşturmaktadır. Öğrenciler bu iş ile birlikte öğretilmesi planlanan yapıya ısınmaya başlayacaktır.

- D. Yazmış olduğunuz eylemlerdeki ekleri ayırınız ve eklerin görevini yazınız.

Örnek: gel-iyor-um (eylem+zaman+kişi).....
.....
.....
.....
.....

IV. Uzun-Süreli Belleğe Düzgüleme

Öğrencilerden yapılan bu işin sonunda farkındalık geliştirdikleri konuya ilişkin olarak uzun-süreli belleğe bilinçli bir aktarım yapması ve düzgülemesi beklenir. Öğrenci veriyi bilgiye dönüştürmeye başlar.

- E. Bulduğunuz eylemleri aşağıdaki uygun yerlere yazın.

Eylemi yapan kim biliyorum ve <u>doğrudan</u> söylüyorum
Örnek: geliyorsun

Eylemi yapan kim bilmiyorum ya da yaparı <u>tarafından</u> ile söylüyorum
Örnek: yapılmamış

.....
.....

.....
.....

Bu alıştırma türü öğrencilerin uzun-süreli belleğe aktarmış oldukları bilgileri sağlamlaştırmayı amaçlamaktadır.

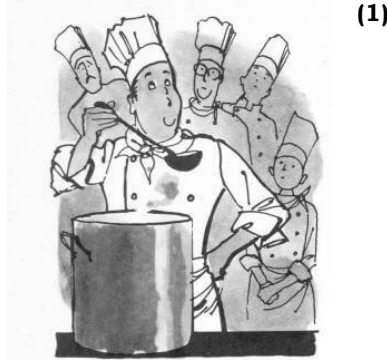
F. Aşağıdaki eylemleri uygun ekler ile tamamlayarak boşlukları doldurun. Eylemlerin hangi eki aldığını bulmak için metinden yardım alın.

1. Akşam misafirler gelecek ama yemek hala _____ (hazırla-) (olumsuz).
2. Türkiye ve Yunanistan anlaşma için bir toplantı düzenledi. 5 gün süren toplantı sonunda anlaşma _____ (yap-).
3. A: Ali Bey, 100 kg domates, 75 kg patates _____ (al-). Bunları kim aldı?
B: Ben de bilmiyorum.
4. Yılsonu raporları müdür ve müdür yardımcıları tarafından _____ (yaz-).

V. Varsayım Oluşturma ve Sınama

Öğrenici bu basamağa kadar ilgili dilbilgisi konusuyla hakkında varsayımını oluşturmuştur. Bu varsayımı aradilinde yeniden düzenleyerek sınaması gerekmektedir. Aşağıdaki işlerin amacı öğrencinin bu varsayımlarını sınamasını amaçlamaktadır.

G. Aşağıdaki bağlamlara yönelik uygun tümce kurun.

Dört yamak (aşçı yardımcısı) yeni bir yemek deniyorlar. Ama yemek güzel mi oldu kötü mü oldu karar vermek çok zor. Bu nedenle aşçıdan yardım istiyorlar. Aşçıyı çağırıyorlar, o da geliyor ve yemeğin tadına bakıyor.

.....

Yamak 1 : Hasan Usta biz yeni bir yemek yaptık. Ama tadı güzel mi kötü mü karar vermek çok zor. Siz bize yardım eder misiniz?

Aşçı : Oooo, yeni bir yemek mi buldunuz? Hemen denemeliyim.

Aşçı yemeğin tadına bakar ve beğenir...

Aşçı : _____(yemek / bu / çok / iyi / hazırla-). Bu yemeği hemen menüye eklemeliyiz.

(2)

Profesör Doktor Muhittin Yeter bir televizyon programına katılır. Bu yaz hava çok sıcaktır ve sunucu profesöre sıcaklarla ilgili bir soru sorar.

.....

Sunucu : Evet sayın seyircilerimiz, bugün “Sağlıklı Günler” programımızda konduğumuz sayın Profesör Doktor Muhittin Yeter. Hoşgeldiniz sayın Yeter.

Muhittin Yeter : Hoşbulduk. Ben de bu programa katıldığım için mutlu oldum.

Sunucu : Biz de mutlu olduk çok. Evet hemen ilk sorumuzla programa başlayalım. Sayın Yeter, biliyorsunuz bu yaz hava çok sıcak. Yaz sıcaklarında ne yapılmalı?

Muhittin Yeter : (saatlerinde / yap- / öğle / kesinlikle / spor)

VI. Uzun-Süreli Belleğe Erişim

Aşağıda öğrenciye bulduğu ve uzun-süreli belleğe depoladığı bilgiye tekrar ulaşmasına yönelik bir iş verilmiştir. Böylece öğrenci öğrendiği kuralın geçerliliğini ve kendisini sınavabilecektir. İlk basamakta öğrenci kuralı bulmaya yönlendirilmektedir:

H. Aşağıdaki kuralı tamamlayın.

1. Eylemi yapan kim bilmiyorum ya da *tarafından* ile söylüyorum.

a. Eylem (ünlüyle biten)	+	+ zaman + kişi eki
b. Eylem (“L” sesiyle biten)	+	+ zaman + kişi eki
c. Eylem (bunlar dışında)	+	+ zaman + kişi eki

2. Bulduğunuz kuralları aşağıdaki kutucuktan kontrol edin.

DİLBİLGİSİ KÖŞESİ
Edilgen

a. Edilgen yapıda özne etken yapının düz tümlecidir. Tümleçlerine **-(y)I** takısı eklenen eylemlere **-IL** edilgen takısının uygun biçimlerinden biri eklenir. Tümleçten **-(y)I** takısı düşürülerek edilgen yapının öznesi olan ada yalın durum takısı \emptyset eklenir.

Örneğin;

- Öğrenci **dilekçe-yi** yazdı.
- **Dilekçe** öğrenci tarafından yazıldı.

b. Edilgen takısının 3 biçimi vardır.

- i. **-n...** ünlülerle biten köklerden sonra: yıka-**n**, temizle-**n**, oku-**n**...
- ii. **-In...** -I ünsüzü ile biten köklerden sonra: al-**ın**, bil-**in**, sil-**in**...
- iii. **-il...** diğer bütün köklerden sonra: sev-**il**, sar-**ıl**, yaz-**ıl**...
- iv. **koy-** eyleminin iki edilgen biçimi vardır: koy-**ul** ve **kon**.

c. Olumsuzluk takısı **-mA** edilgen takısından sonra gelir:

- Dilekçe yaz-**ıl-ma**-dı.

İlk basamağı izleyen bu basamakta ise öğrenci bulduğu kuralın geçerliliğini ve edindiği bilginin doğruluğunu sınamaktadır:

1. Aşağıdaki tümcelere edilgen yapı ile soru sorun.

Örneğin,

S: Camlar kimin tarafından silindi?

Y: Camları temizlikçi kadın sildi.

- S: _____
Y: Annem tabakları yemekten sonra yıkadı.
- S: _____
Y: Bizi herkes suçladı.
- S: _____
Y: Hayır, öğretmen ödevlere bakmadı.
- S: _____
Y: Kapıyı adam açtı.
- S: _____
Y: Yolculara battaniye veriyorlar.
- S: _____
Y: Yemekleri ısmarlamışlar.

2. Tümleçlerinde -(y)A, -DAn, -(y)IA, -DA takısı bulunan eylemlere edilgen takısı

2b. Aşağıdaki tümcelerde bulunan boşlukları uygun durum ekiyle doldurun.

Bu bina..... girilmez.
Pazarlamacılar.... kolay kolay inanılmaz.
Buradan sağ.... dönülmez.
Profesörün odasına kimse.... sokulmuyor.
Yolculuk sırasında üç şehir.... duruldu.
Cuma günkü tören... vazgeçilmiş.
Bu nehir... atla geçilmez.
Dün müdür... görüşüldü.
Başarılı öğrenciler... plaket... verildi.
Pazarlık yaptığımız şirket... anlaşıldı.

3. Aşağıda bazı durumlar verilmiştir. Bu durumlarda ne yapılacağını edilgen yapı ile anlatın.

- Yemek nasıl pişirilir?
..... Soğan doğra-
..... Kıyma kavur-
..... Pirinç haşla-
..... Hamur tut-
..... Tuz, biber ekle-
..... Tepsiyeye döse-
..... Yarım saat pişir-

eklendiğinde zaman tümleçlerindeki durum takısı değişmez. Bu yapılarda edici bulunmaz.

Örneğin,

- Kimse sigara-**dan vazgeçmiyor**.
- Sigara-**dan** kolayca vazgeç-**il**-miyor.

2a. Aşağıdaki tümceleri edilgen yapıya dönüştürün.

Yeni derse başladınız mı?

Evet,.....

Herkes kötü alışkanlıklardan vazgeçti.

Kötü.....

Misafirlikte çok oturmayın.

.....

Ali Ahmet'e kitabı verdi.

.....

..... Afiyetle ye-

b. Ev nasıl temizlenir?

..... Cam sil-

..... Halı süpür-

..... Toz al-

.....Gazeteler katla-

.....Yastıklar düzelt-

4. Aşağıdaki sorulara uygun cevaplar verin.

İzmir'de yazın ne yapılır?

1.

2.

3.

Patlıcandan hangi yemekler yapılır?

1.

2.

3.

Yazın hangi sporlar yapılır?

1.
2.

5. Aşağıdaki tümceleri _____ tarafından ya da -cA takısı kullanarak edilgen yapıya çevirin.

- 1) GAP projesini Türk firmaları gerçekleştirecek.
a)
b)
- 2) Büyük firmalar bu ekonomik modeli destekliyor.
a)
b)
- 3) Belediye yeni otobüsler aldı.
a)
b)
- 4) Emniyet Müdürlüğü bir basın toplantısı yaptı.
a)
b)
- 5) Bankamız bütün başvurulara cevap verecektir.
a)
b)
- 6) Yardımseverler derneği fakirlere yiyecek ve giyecek dağıttı.
a)
b)
- 7) Sınav sonuçlarını dekanlık bildirecek.
a)
b)

6. Aşağıdaki metni okuyunuz ve boşlukları aşağıdaki eylemlerin edilgen biçimleri ile doldurun.

yap-, al-, yıka-, koy-, ısmarla-, kızart-, doldur-, seç-, dilimle, sev-, sar-, diz-, sık-, çıkar-, git-, ser-, oyna-, söyle-, anlat-, geçir-, saldır-, doyur-, at-, dön-, unut-

Piknik için Neler Yapılır?

Piknikten önce evde büyük hazırlık _____. Manavdan domatesler, salatalıklar, biberler satın _____. bunlar _____ ve buzdolabına _____. Kasaba kıyma _____, bununla evde kuru köfte _____ ve köfteler piknikten hemen önce kızgın yağda _____. Dolmalar _____. Dolma için en taze dolmalık biberler ve yapraklar _____. Ayrıca peynirler, salamlar ve sucuklar _____ ve bunlar ince ince _____. Pikniklerde sıcak ekmek çok _____, onun için fırından sıcak ekmek _____ ve hemen temiz bir beze _____. Termoslar soğuk su ile _____, gazoz ve maden suyu şişeleri masanın üzerine _____, çocuklar için meyve suları _____. En sonunda piknik sepeti dolaptan _____, büyük yiyecekler içine _____, güle oynaya piknik yerine _____.

Piknik yerinde yere hemen bir örtü _____, üstüne bütün yiyecekler _____. Ama yemekten önce oyunlar _____, şarkılar, fıkralar _____. Kısacası çok iyi bir vakit _____. Derken herkes acıkr. Bunun üzerine yemeklere _____ ve tıka basa karınlar _____. Yemekten sonra bütün çöpler torbalara _____ ve çöp tenekelerine _____. Öğleden sonra geç saatte yorgun argın eve _____. Ama bu güzel gün uzun bir zaman _____.

VII. Çıktı

Öğrencinin oluşturduğu ve ulaştığı konuyu sınavasının en doğru yolu çeşitli çıktılar oluşturarak bu çıktılardan doğru olup olmadığına yönelik dönüt almasıdır. Bu bağlamda aşağıda yazma ve konuşma olmak üzere iki iş oluşturulmuştur. Öğrenci bilişsel yaklaşım

bağlamında öğrendiği yapıları yazma ve konuşma etkinliği ile kullanıma geçirebilecektir. Aşağıda öncelikle bir yazma etkinliği sonra da bir konuşma etkinliği bulunmaktadır. Oluşturulan bağlamlar öğrencinin edilgen yapıya yönelik çıktı oluşturmasını amaçladığı için ilgili yapının kullanımını devam ettirerek uzatılabilir. Bilişsel yaklaşıma ve işe-dayalı öğrenme modeline göre hazırlanmış işlerde öğrenciye öncelikle uygun bir bağlam sunulmuş, daha sonra da bir grup çalışması ile dili kullanıma geçirmesi öngörülmüştür.

İ. Aşağıdaki haber metnini okuyun ve metnin sonunu siz yazın.

Merhaba sayın seyirciler, bugün tarih 28.06.2016 Salı. Türkiye ve Dünya gündemindeki sıcak gelişmelerle karşınızdayız. Şimdi ilk haberimize geçiyoruz.

Bugün Cumhurbaşkanlığı Bisiklet Turu İstanbul'da başladı. Tura toplam 15 takım katıldı. Bisiklet turu için İstanbul'da 20 cadde trafiğe kapatıldı. Birçok vatandaş turu izlemek için parkura geldi. Ancak turla ilgili olumsuz bizim için bir haber var. Konya Belediye takımı sporcularından Toprak küçük bir kaza yaptı. Takımdaki görevliler hemen Toprak'a yardıma geldiler. Bisikletin dağılan parçaları toplandı, ön tekerleği değiştirildi, frenleri kontrol edildi. Toprak bu işlemlerden sonra hemen yarışa devam etti. İstanbul turunu kazanan sporcu İzmir Belediye takımından Murat oldu. Yarışın ikinci etabı Kapadokya'da yapılacak.

.....
 ...

 ...

 ...

J. Ev Ödevi!!! Siz de ilginç bilgiler ve buluşları araştırınız. Bulduğunuz bilgileri arkadaşlarınızla paylaşabileceğiniz bir metin hazırlayınız. Bu metni daha sonra sınıfta paylaşınız. Aşağıdaki örneklerden yararlanabilirsiniz.

- İlk tükenmez kalem 1930'larda **bulunmuştur**. 1930'ların başında L. Biro akan kalemlerini...
- Yoğurt Türkler tarafından **icat edilmiştir**. Dünyanın dört yanında 'yoghurt' olarak **tüketilen**...
- Makas dünyanın dört bir yanında 3000 yıl önce ortaya çıkmıştır. Dünyanın çeşitli kesimlerinde insanlar tarafından **kullanılan** makas...

K. Grup çalışması!!! Aşağıdaki kartta yazan bilgilere göre bir plan yapın ve bu planınızı arkadaşlarınıza anlatın.

PASTA YARIŞMASI (3 kişilik gruplar)

Şekerci Hüseyin Pasta Akademisi tarafından bir pasta yarışma düzenlenecek. Bu yarışmanın amacı en ucuza en güzel pastayı yapmak. Bunun için aşağıdaki malzemeler kullanılacak. Her pastada toplam 8 malzeme kullanılacak. Her pastada 1 kg un, 1 litre süt, 3 yumurta, 1 kg şeker, 1 litre krema kullanmak zorunlu. Bunun dışındaki malzemeler serbest. Ancak her pasta en az 2 meyve ya da 2 tür çikolata kullanılacak. En

Bilgisayar – 1946 – Presper Erchert – Amerika
İlk bilgisayar 1946 yılında Presper Erchert tarafından Amerika'da geliştirilmiştir.....

Sonuç

Türkçede edilgenliğin betimlendiği ve bilişsel yaklaşıma uygun olarak işe-dayalı öğrenme modelini temel alan bir örnek materyal sunulan bu çalışmada öncelikle çatı ulamlarından biri olan Türkçede edilgenlik geleneksel ve çağdaş alanyazın bağlamında değerlendirilmiş ve Türkçede edilgenliğin özellikleri betimlenmiştir. Daha sonra bilişsel yaklaşım ve işe-dayalı öğrenme modeli hakkında bilgiler verilmiştir. Türkçede edilgenlik, bilişsel yaklaşım ve işe-dayalı öğrenme modeli hakkındaki bilgiler ışığında, çalışmanın uygulama bölümünde konuya ilişkin bir materyal önerisi sunulmuştur. Bu malzemede öğretimi planlanan edilgen yapının özellikleri öğrenciye *girdi, seçici algı, bilinçli düzgüleme, uzun-sürelî belleğe düzgüleme, varsayım oluşturma ve sinama, uzun-sürelî belleğe erişim ve çıktı* olmak üzere 7 basamakta işler aracılığıyla sunulmuştur. Bu çalışmanın çıktı basamağı ise hem yazma hem de konuşma etkinliğine yöneliktir. Araştırma sorumuza geri döndüğümüzde hazırlanan materyalin çağdaş alanyazında edilgenliğe yönelik ayrıntılı betimlemelerinin, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ortamına bütüncül bir biçimde aktarılabilirdiği görülmektedir. Bundan sonraki çalışmalarda bu materyal önerisinin geçerliliği sınanabilir ve alınan dönütlerle materyal geliştirilebilir.

Kaynakça

- Ak Başoğlu, D., Karagöz, M. ve Oryaşın, U. (2016). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde –(I/A)r biçimbiriminin alışkanlık işlevinin öğretilmesine yönelik işe dayalı ders malzemeleri. *Zeitschrift für die Welt der Türken*. 8 (1). 373-394.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin grameri*. (9. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Demirel, Ö. (2012). *Yabancı dil öğretimi*. (7. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Deneme, S. (2015). Bilişsel-Kod öğrenme yaklaşımı. Nilüfer Bekleyen (Ed.). *Dil Öğretimi* içinde (s. 82-92). Ankara: Pegem Akademi.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: a comprehensive grammar*. New York: Routledge.
- Gül, M. (2013). Bilişsel yaklaşım. Mustafa Durmuş ve Alparslan Okur (Ed.). *Yabancılarla Türkçe Öğretimi El Kitabı* içinde (s. 107-109). Ankara: Grafiker Yayınları.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2013). *Dilbilim sözlüğü*. (2. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Ketrez, F. N. (2012). *A Student grammar of turkish*. New York: Cambridge University Press.
- Kırkgöz, Y. (2015). Görev temelli yöntem. Nilüfer Bekleyen (Ed.). *Dil Öğretimi* içinde (s. 232-244). Ankara: Pegem Akademi.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri: Şekil bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. New York: Routledge.
- Larsen Freeman, D. ve Anderson, M. (2014). *Dil öğretiminde teknik ve ilkeler*. M. Calp (Çev.). (3. Baskı). Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları.
- Lewis, G. L. (1967). *Turkish grammar*. New York: Oxford University Press.
- Özgen, M. (2008). Dilbilgisinden kullanıma: Bilişsel yaklaşım çerçevesinde işe dayalı öğretim malzemesi oluşturma önerisi. *Dil Dergisi*. Sayı 141. 36-54.
- Özsoy, S. A. (2009). *Türkçe*. (4. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Sebzecioğlu, T. (2008). *Türkçede edilgenlik*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Underhill, R. (1976). *Turkish grammar*. Cambridge: MIT Press.
- Uzun, N. E. (2000). *Ana çizgileriyle evrensel dilbilgisi ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual Yayınları.